Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Самойлович А.Н. Некоторые дополнения к классификации турецких языков. Петербург, 1922; Малов С.Е. Древние и новые тюркские языки. Известия АН СССР, ОЛЯ, т. XI, вып. 2. М., 1952; Баскаков Н.А. К вопросу о классификации тюркских языков. ИАН. ОЛЯ, т. XI, вып. (2). М., 1952; Щербак А.М. Грамматический очерк языка тюркских текстов XI–XIII в.в. из Восточного Туркестана. М.–Л., 1961, с. 10–26; Абдурахмонов Ғ., Шукуров Ш. Ўзбек тилининг тарихий грамматикаси. Тошкент, 1973.

(3). Сайфуллаева Р.Р., Менглиев Б.Р., Боқиева Г.Ҳ., Қурбонова М.М., Юнусова З.Қ., Абузалова М.Қ. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Ўқув қўлланма, Тошкент, 2009.

(4). Менглиев Б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Қарши, 2004.

(5). Решетов В., Шоабдураҳмонов Ш., Фонетика. Тошкент, “Фан”, 1953.

(6). Кононов А.Н. Грамматика современного узбекского литературного языка. М.–Л, “Наука”, 1960.

(7). Мирзаев М., Усмонов С., Расулов И. Ўзбек тили. 3-нашр. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1970, 55–78-бетлар; Турсунов У, Мухторов Ж., Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Лексикология. Фонетика. Морфология. 2-нашр. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1975, 78–96-бетлар; Ҳозирги узбек адабий тили. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1980; Жамолхонов Ҳ. Ўзбек тилининг назарий фонетикаси. Тошкент, “Фан”, 2009.

(8). Боровков А.К., Ғуломов А.Ғ., Маъруфов З., Шермуҳаммедов Т. Ўзбек тили грамматикаси. I қисм, Фонетика ва морфология. Тошкент, Ўздавнашр, 1940.

Zulfiqorova Zuxra Allaberdiyevna (Qarshi davlat Texnika universiteti katta o‘qituvchisi; zuhrazulfikorova5@gmail.com)

INGLIZCHA VA O‘ZBEKCHA BADIIY MATNLARDA PRAGMATIK EKVIVALENTLIKNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. *Maqolada Ernest Hemingway asarlarining inglizcha original va o‘zbekcha tarjima matnlarida pragmatik ekvivalentlikning lingvistik xususiyatlari qiyosiy-chog‘ishtirma aspektda tadqiq etiladi. Pragmatik ekvivalentlikning shakllanishida leksik, sintaktik, kontekstual va diskursiv vositalarning o‘rni aniqlanadi.*

Kalit so‘zlar: *pragmatik ekvivalentlik, badiiy tarjima, qiyosiy-chog‘ishtirma tahlil, kommunikativ niyat, nutqiy akt, implikatura, dialogik nutq, pragmatik transformatsiya.*

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ В АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ

Аннотация. *В статье в сопоставительно-сравнительном аспекте исследуются лингвистические особенности прагматической эквивалентности в английских оригиналах и узбекских переводах произведений Эрнеста Хемингуэя. Определяется роль лексических, синтаксических, контекстуальных и дискурсивных средств в формировании прагматической эквивалентности.*

Ключевые слова: *прагматическая эквивалентность, художественный перевод, сопоставительный анализ, коммуникативное намерение, речевой акт, импликатура, диалогическая речь, прагматическая трансформация.*

LINGUISTIC FEATURES OF PRAGMATIC EQUIVALENCE IN ENGLISH AND UZBEK LITERARY TEXTS

Annotation. *This article examines the linguistic features of pragmatic equivalence in the English originals and Uzbek translations of Ernest Hemingway’s works from a comparative perspective. It identifies the role of lexical, syntactic, contextual, and discourse-level devices in establishing pragmatic equivalence.*

Keywords: *pragmatic equivalence, literary translation, comparative analysis, communicative intention, speech act, implicature, dialogic speech, pragmatic transformation.*

Kirish. Badiiy tarjima jarayonida original matnning mazmunini boshqa tilda qayta yaratish masalasi faqat leksik va grammatik muvofiqlik bilan chegaralanmaydi. Badiiy matnning to‘laqonli mazmuni uning kommunikativ vazifasi, so‘zlovchi niyati, adresatga yo‘naltirilgan ta’siri, nutqiy vaziyat, kontekst, emotsional-ekspressiv bo‘yoqdorligi hamda milliy-madaniy xususiyatlari bilan belgilanadi. Shu sababli zamonaviy tarjimashunoslikda ekvivalentlikning pragmatik jihatini o‘rganish muhim ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Pragmatik ekvivalentlikni faqat original va tarjima birliklarining “bir xil ma’noga ega bo‘lishi” sifatida talqin qilish yetarli emas. Chunki bitta lisoniy birlik o‘zining lug‘aviy ma’nosidan tashqari konkret nutqiy vaziyatda muayyan kommunikativ vazifani bajarishi mumkin. Tarjima jarayonida esa ushbu vazifa boshqa grammatik, leksik yoki diskursiv vosita orqali ifodalanishi ehtimoli mavjud. Demak, pragmatik ekvivalentlikning asosiy mezoni shakliy aynanlik emas, balki kommunikativ-pragmatik funksiyaning qayta yaratilishidir. Mazkur muammo Ernest Hemingway ijodini o‘rganishda ayniqsa dolzarbdir. Yozuvchining

badiiy uslubi qisqa va ixcham gaplar, dialogik nutq, ellipsis, takror, sukut, bilvosita ifoda va kontekstga yuklangan ma'no bilan xarakterlanadi. Shu bois uning matnlarida yuzaki qaraganda oddiy ko'ringan birliklar, ko'pincha, murakkab pragmatik yuklamaga ega bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Pragmatik ekvivalentlik muammosini tadqiq etishda, avvalo, pragmatika va nutqiy aktlar nazariyasiga oid ilmiy qarashlarga murojaat qilish zarur. Ch.Morris pragmatikani belgilar va ularning foydalanuvchilari o'rtasidagi munosabatni o'rganuvchi soha sifatida izohlagan. Keyinchalik, J.Austin va J.Searle tadqiqotlarida nutqning kommunikativ vazifasi va nutqiy akt tushunchasi markaziy o'rin egalladi. J.Austin tomonidan ilgari surilgan lokutiv, illokutiv va perlokutiv aktlar konsepsiyasi tarjimada pragmatik ekvivalentlikni aniqlash uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki tarjimada gapning lokutiv mazmuni saqlangan holda illokutiv kuchi o'zgarishi mumkin. Aksincha, originalning grammatik shakli o'zgargan taqdirda ham uning illokutiv maqsadi tarjimada muvaffaqiyatli qayta yaratilishi mumkin.

H.P.Grice tomonidan ishlab chiqilgan implikatura nazariyasi esa bevosita ifodalanmagan, ammo kontekst orqali anglashiladigan ma'noni aniqlash imkonini beradi. Hemingway matnlarida aynan shu hodisa katta ahamiyatga ega. Yozuvchi ko'pincha qahramonning ichki munosabatini batafsil izohlash o'rniga qisqa dialog, sukut yoki bilvosita ifoda orqali anglatadi. Tarjimashunoslikda E.Nida tomonidan ishlab chiqilgan formal va dinamik ekvivalentlik konsepsiyasi tarjima jarayonida kommunikativ vazifani hisobga olish zarurligini asoslaydi. Nida va Taber tarjimada faqat shaklning emas, balki qabul qiluvchiga yetkaziladigan mazmunning funksional xususiyatlarini ham hisobga olishni taklif qilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy-chog'ishtirma, kontekstual-pragmatik, funksional-semantik, nutqiy aktlar tahlili va tarjima transformatsiyalari tahlili tashkil etadi. Qiyosiy-chog'ishtirma metod yordamida inglizcha original va o'zbekcha tarjimadagi bir xil yoki yaqin kommunikativ vazifani bajaruvchi birliklar taqqoslanadi. Kontekstual tahlil orqali birlikning pragmatik mazmuni faqat gap doirasida emas, balki oldingi va keyingi nutq, vaziyat, qahramonlar o'rtasidagi munosabat hamda kommunikativ maqsad bilan birgalikda o'rganiladi. Funksional-semantik tahlil lisoniy shakl bilan kommunikativ vazifa o'rtasidagi munosabatni aniqlashga xizmat qiladi. Nutqiy aktlar tahlili dialogik birliklarni vakillovchi, direktiv, ekspressiv, komissiv va boshqa aktlar asosida tavsiflash imkonini beradi. Transformatsion tahlil tarjimada grammatik almashtirish, modulatsiya, konkretlashtirish, umumlashtirish, eksplicitlashtirish, qisqartirish va kompensatsiyaning pragmatik ekvivalentlikka ta'sirini aniqlashga qaratiladi.

Tahlil va natijalar. Pragmatik ekvivalentlik original va tarjima matnlarida lisoniy birliklarning nafaqat denotativ mazmuni, balki kommunikativ vazifasi, so'zlovchi niyati va kontekstual qiymati o'rtasidagi muvofiqlikni anglatadi. Uni quyidagi ko'rinishda ifodalash mumkin: $PE = L + S + K + N + F$ bu yerda: L – lisoniy shakl; S – semantik mazmun; K – kontekst; N – kommunikativ niyat; F – pragmatik funksiya. Demak, tarjimada L va S qisman o'zgargan bo'lsa ham, N va F saqlansa, pragmatik ekvivalentlik yuzaga kelishi mumkin. Badiiy matnda ayrim leksik birliklar lug'aviy ma'nodan tashqari ijtimoiy, emotsional yoki kommunikativ munosabatni ham ifodalaydi. Murojaat shakllari, modal birliklar, undovlar, diskurs markerlari, qisqa javoblar ana shunday birliklar qatoriga kiradi. Hemingway dialoglarida *well*, *yes*, *no*, *sure*, *perhaps*, *maybe*, *you know*, *I think* kabi birliklar ko'pincha mustaqil leksik mazmundan ko'ra dialogning kommunikativ tashkil etilishida faol ishtirok etadi. Masalan: "Well," he said. Siz ishlatayotgan o'zbekcha variantda: "Xo'sh", – dedi u. *Well* → *Xo'sh* munosabatida shakliy to'g'ridan to'g'ri ekvivalentlikdan ko'ra diskursiv-pragmatik ekvivalentlik ustuvor. Bu birlik suhbatni boshlash, davom ettirish yoki javob kutish funksiyasini bajarishi mumkin. O'zbek tilidagi *xo'sh* ham xuddi shunday diskursiv vazifalarni bajarishi mumkin. Demak, well → xo'sh munosabatida pragmatik ekvivalentlik leksik aynanlikdan emas, funksional muvofiqlikdan kelib chiqadi. Sintaktik qurilmaning pragmatik qiymati uning shakli va kontekstual vazifasining o'zaro munosabati orqali belgilanadi. Masalan, ingliz tilidagi: *I can't do it.* gapining o'zbekcha: *Men buni qila olmayman.* tarjimasi grammatik va semantik jihatdan yaqin. Biroq ushbu gapning pragmatik vazifasi faqat *"imkoniyat yo'qligi"*ni ifodalashdan iborat emas. Kontekstda *u rad etish akti*ni bajaradi. Keyingi: *I'd like to do it as a favor.* jumlasi esa rad etishning keskinligini yumshatadi. So'zlovchi harakatni bajarishni istashini bildiradi, ammo uni amalga oshirmasligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, ushbu mikrokontekstda:

I can't do it → *Men buni qila olmayman* faqat semantik emas, balki *illokutiv-pragmatik muvofiqlik*ni ham yuzaga keltiradi. Rad etish nutqiy akti badiiy dialogning muhim pragmatik birliklaridan biridir. Hemingway matnidagi: *"I can't do it," I told him. "I'd like to do it as a favor. But I told you last night I couldn't."* parchasida rad etish bevosita *can't* modal fe'li orqali ifodalanadi.

Mazkur birlikning pragmatik strukturasi:

1-jadval

Daraja	Original	O‘zbekcha ifoda
Leksik	can’t	qila olmayman
Sintaktik	inkor gap	inkor gap
Semantik	imkoniyat/majburiy cheklov	imkoniyatning yo‘qligi
Illokutiv	rad etish	rad etish
Kontekstual	avvalgi rad javobiga ishora	avvalgi rad javobini eslatish
Pragmatik	qat’iy, ammo nisbatan yumshatilgan rad	mos kommunikativ funksiya

Bu yerda pragmatik ekvivalentlikning kompleks xarakteri ko‘rinadi. Modal fe’llar va modal birliklar badiiy dialoglarda pragmatik ma’no hosil qilishda faol ishtirok etadi. *can, could, must, should, would, might* kabi modal birliklar faqat imkoniyat yoki zaruriyatni bildirmaydi. Ular: *qat’iylik; ehtimollik; majburiyat; istak; muloyimlik; ikkilanish; rad etish; taklif* kabi pragmatik ma’nolarni ham ifodalashi mumkin. Masalan, *I can’t* shakli bir kontekstda obyektiv imkoniyat yo‘qligini, boshqa kontekstda esa suhbatdoshning taklifini rad etishni bildirishi mumkin. Shuning uchun modal birliklarni tarjima qilishda ularning kontekstual-pragmatik qiymati asosiy mezon bo‘lishi lozim. Ingliz va o‘zbek tillarida so‘roq gaplar grammatik jihatdan savol berish uchun xizmat qiladi. Ammo badiiy dialogda so‘roq shakli quyidagi pragmatik vazifalarni bajarishi mumkin: axborot olish; shubha bildirish; *e’tiroz; kinoya; talab; bosim; norozilik; hayrat.* Demak, *grammatik so‘roq shakli ≠ faqat axborot olish*. Tarjimon so‘roq gapni boshqa tilda qayta yaratishda uning illokutiv kuchini ham hisobga olishi kerak. Agar originaldagi e’tiroz mazmunidagi savol o‘zbek tilida oddiy axborot savoliga aylansa, formal ekvivalentlik saqlangan bo‘lishi mumkin, ammo pragmatik ekvivalentlik susayadi. Hemingvay ijodining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri qisqa nutqiy birliklarga katta semantik-pragmatik yuklama berishdir. Implikatura bevosita ifodalanmagan, ammo kontekst asosida anglashiladigan mazmun sifatida namoyon bo‘ladi. Tarjimada implikatura quyidagi natijalarga ega bo‘lishi mumkin:

2-jadval

Originaldagi holat	Tarjimadagi holat	Natija
Yashirin ma’no saqlanadi	Yashirin ma’no saqlanadi	Pragmatik ekvivalentlik
Yashirin ma’no ochiladi	Eksplicit ifoda	Pragmatik qayta shakllanish
Ishora kamayadi	Neytral birlik	Pragmatik susayish
Kontekstiv ma’no boshqa birlikda beriladi	Kompensatsiya	Funksional tiklanish

Shu sababli pragmatik ekvivalentlikni aniqlashda implikaturaning saqlanish darajasi ham muhim mezondir. Hemingway uslubida ellipsis, ya’ni, ayrim gap bo‘laklarining tushirilishi, dialogning tabiiyligini ta’minlash bilan birga, qo‘shimcha pragmatik yuklama ham yaratadi. Ingliz tilida: *No. Not now*. kabi qisqa birliklar grammatik jihatdan to‘liq gap bo‘lmasa-da, kontekstda aniq kommunikativ vazifani bajaradi. O‘zbek tilida ham: *Yo‘q. Hozir emas.* kabi qisqa konstruksiyalar orqali shu kommunikativ vazifani qayta yaratish mumkin. Bu yerda formal struktura deyarli saqlanadi va pragmatik funksiya ham muvofiqlashadi. Ammo tarjimon qisqa birlikni izohlovchi to‘liq gapga aylantirsa, semantik mazmun saqlangan holda Hemingwayga xos nutqiy tejamkorlik va pragmatik zichlik susayishi mumkin. Dialog Hemingvay badiiy uslubining muhim komponentlaridan biridir. Dialogdagi har bir replikani alohida gap sifatida emas, balki muloqot zanjirining bir qismi sifatida tahlil qilish zarur.

Masalan: *A: Can you do it? B: I can’t.* Bu yerda *I can’t* mustaqil ravishda “men qila olmayman” ma’nosini bildiradi. Ammo dialog kontekstida u: savol → kutilgan javob → rad etish strukturasini hosil qiladi. Shuning uchun tarjimada faqat B replikasini emas, A va B o‘rtasidagi kommunikativ munosabatni ham hisobga olish kerak. Tadqiqot asosida pragmatik ekvivalentlikni to‘rt asosiy darajaga ajratish mumkin: 1. Leksik daraja: -modal birliklar, undovlar, diskurs markerlari, murojaat shakllari va baholovchi birliklar. 2. Sintaktik daraja: -so‘roq, inkor, buyruq, shart, ellipsis va qisqa gaplarning pragmatik funksiyasi. 3.Kontekstual daraja: -oldingi va keyingi nutq, vaziyat, qahramonlar munosabati va umumiy diskurs. 4. Diskursiv daraja: –Dialogning umumiy kommunikativ yo‘nalishi, nutqiy aktlar ketma-ketligi va yashirin mazmun. Ushbu darajalar o‘zaro bog‘liq: *leksik vosita → sintaktik qurilma → kontekst → diskurs → pragmatik funksiya.*

Tarjima transformatsiyasi pragmatik ekvivalentlikning buzilishi emas. Aksincha, ayrim hollarda transformatsiya pragmatik funksiyani saqlash uchun zarur bo‘ladi. Masalan: *Well, I don’t know. Xo‘sh, bilmadim.* Bu yerda leksik birliklar o‘zgarishi mumkin, ammo ikkala variantda ham ikkilanish va noaniqlik pragmatikasi saqlanadi. Boshqa holatda: *I can’t do it. Buni bajarishning iloji yo‘q.* Bu yerda shaxsiy subyekt (*I*) neytrallashtiriladi. Natijada semantik mazmunning muayyan qismi saqlangan bo‘lsa-da, shaxsiy mas’uliyat va qat’iy rad etishning pragmatik komponenti susayishi mumkin. Demak, transformatsiyaning

pragmatik natijasi quyidagi mezon asosida baholanadi. Transformatsiya turi → o‘zgargan lingvistik shakl → saqlangan komponent → yo‘qolgan/kuchaygan komponent → umumiy pragmatik natija.

Xulosa va takliflar. Ernest Hemingway asarlarining inglizcha original va o‘zbekcha tarjima matnlarini qiyosiy-chog‘ishtirma o‘rganish pragmatik ekvivalentlikning ko‘p qatlamli lingvistik hodisa ekanligini ko‘rsatadi. pragmatik Ekvivalentlikni faqat leksik yoki grammatik muvofiqlik asosida aniqlash yetarli emas. Uning tarkibida lisoniy shakl, semantik mazmun, kontekst, kommunikativ niyat va illokutiv funksiya o‘zaro bog‘langan. Original va tarjima birliklari shaklan farq qilishi mumkin, biroq ularning kommunikativ vazifasi saqlansa, funksional-pragmatik ekvivalentlik yuzaga keladi. Hemingvayning qisqa dialoglari, ellipsis, modal birliklar, inkor shakllari, diskurs markerlari va so‘roq konstruksiyalari pragmatik mazmunni shakllantirishda muhim lingvistik vositalardir. Tarjimada pragmatik ekvivalentlikning to‘liq, funksional, qisman, kuchaygan, susaygan va kompensator ko‘rinishlarini farqlash mumkin. Implikaturaning tarjimada saqlanishi pragmatik ekvivalentlikni aniqlashning muhim mezonlaridan biridir. Originaldagi yashirin ma’noning tarjimada eksplicitlashtirilishi har doim ham pragmatik yo‘qotish hisoblanmaydi; u kontekstual vazifani saqlagan holda amalga oshirilgan bo‘lsa, funksional muvofiqlik yuzaga kelishi mumkin. Tarjima transformatsiyalarini baholashda transformatsiyaning mavjudligi emas, balki uning pragmatik natijasi asosiy mezon bo‘lishi kerak. *Lisoniy shakl → semantik mazmun → kontekst → kommunikativ niyat → illokutiv funksiya → tarjima vositasi → pragmatik natija* modeli ingliz va o‘zbek badiiy matnlarining pragmatik ekvivalentligini qiyosiy o‘rganish uchun samarali metodik asos bo‘la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Austin J.L. How to Do Things with Words. Oxford, Clarendon Press, 1962.

(2). Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London, Routledge, 2018.

(3). Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. London, Oxford University Press, 1965.

(4). Grice H.P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts. New York, Academic Press, 1975, p. 41–58.

(5). Hemingway E. To Have and Have Not. New York, Charles Scribner’s Sons, 1937.

(6). Hemingway E. Across the River and into the Trees. New York, Charles Scribner’s Sons, 1950.

(7). Nida E.A. Toward a Science of Translating. Leiden, E.J.Brill, 1964.

(8). Nida E.A., Taber C.R. The Theory and Practice of Translation. Leiden, E J.Brill, 1969.

(9). Newmark P. A Textbook of Translation. New York, Prentice Hall, 1988.

(10). Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge, Cambridge University Press, 1969.

(11). Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam, John Benjamins, 1995.

(12). Venuti L. The Translator’s Invisibility: A History of Translation. London, Routledge, 1995.

Yigitaliyeva Zilola Muratovna (Farg‘ona davlat universiteti dotsenti; zilolayigitaliyeva5@gmail.com; ORSID: 0000-0003-1681-2620)

MORFOLOGIK VOSITALARNING PERSUAZIV VAZIFASI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada persuazivlik (ishontirish) maydonining yadroviy qismi hisoblangan morfologik vositalarning pragmatik va diskursiv vazifalari o‘zbek va nemis tillari qiyosiy aspektida tadqiq etilgan. Ishda epistemik va deontik modallik ko‘rsatkichlari, yuklamalar, buyruq hamda shart mayllari, shuningdek, shaxs-son va olmoshlarning matnda tinglovchi yoki o‘quvchiga ta’sir o‘tkazish, da’voni kuchaytirish yoki yumshatish strategiyalaridagi o‘rni lisoniy dalillar orqali ochib berilgan. Tillarning strukturaviy farqlariga qaramay, ularning funksional jihatdan yaqinligi hamda argumentativ operatorlik tabiati aniqlangan.*

Kalit so‘zlar: *persuazivlik, morfologik sath, epistemik modallik, deontik modallik, evidensiallik, yuklamalar (modalpartikeln), inkluziv “biz”, pragmatik vazifa, argumentatsiya.*

ПЕРСУАЗИВНАЯ ФУНКЦИЯ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ СРЕДСТВ

Аннотация. *В данной статье рассматриваются прагматические и дискурсивные функции морфологических средств, считающихся ядром поля убеждения, в сравнительном аспекте узбекского и немецкого языков. Работа раскрывает роль эпистемических и деонтических индикаторов модальности, нагрузок, императивных и условных наклонений, а также лицевого числа и местоимений в стратегиях воздействия на слушателя или читателя в тексте, усиления или смягчения утверждения посредством лингвистических аргументов. Несмотря на структурные различия языков, выявляется их функциональная близость и природа аргументативных операторов.*